

Tefsirde Yorum ve Öznellik, Şeyma Altay

(Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2022), 224 sayfa, 9786254281242

Halil İbrahim GÖRGÜN | <https://orcid.org/0000-0002-3146-5148>

Arş. Gör. Dr. | Yazar | hgorgun@kastamonu.edu.tr

Kastamonu Üniversitesi | <https://ror.org/015scty35>

Tefsir | Kastamonu, Türkiye

Öz

Tefsir çalışmalarında anlam ve yorumlama oldukça önemli olup klasik dönem için tefsir-te'vîl kavramlarıyla irtibatlandırılmaktadır. Bu eserde Altay, anlam ve yorum düzleminde Zemahşerî'nin Keşşâf'ı bağlamında hermenötik yöntemi dikkate almıştır. Yazar, çalışmasında “müfessirler niçin böyle söylemiş?” sorusuna cevap aramıştır. Zemahşerî'nin yaşadığı asra giderek dönemin temel yapısını ortaya koymayı amaçlamıştır. Bu çerçevede yazar, Keşşâf'ı bireysel-sosyokültürel bağlam ve ilmi bağlam şeklinde iki başlık altında değerlendirmiştir. Tefsirlerin yazılış gayesinin vahyin gerçekliğini ortaya koymak olduğunu ifade eden Altay; dili, bilgiyi ve buna dayalı olarak yapılan yorumları müfessirlerin öznelliği içerisinde değerlendirmiştir. Dolayısıyla kitabın temel tezi, müfessir ve eserini tarihi içerisinde okuma gereğidir. Bu çalışma Keşşâf'ı hermenötik bir yaklaşımla değerlendirmesi açısından dikkate değer olup, sonraki tefsir tarihine dair çalışmalara yöntem olarak katkı sağlayabilecek özelliktedir.

Anahtar Kelimeler

Tefsir, Hermenötik, Zemahşerî, Sosyokültürel bağlam, ilmi bağlam.

Atıf Bilgisi

Görgün, Halil İbrahim. “Tefsirde Yorum ve Öznellik, Şeyma Altay (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2022), 224 sayfa, 9786254281242”. *Rize İlahiyat Dergisi* 28 (Nisan 2025), 365-372.

<https://doi.org/10.32950/rid.1601147>

Yayın Bilgileri

Türü

Süreç Bilgileri

Etik Beyan

Etik Kurul İzni

Benzerlik Taraması

Çıkar Çatışması

Finansman

Telif Hakkı & Lisans

Kitap Değerlendirmesi

Geliş Tarihi: 13.12.2024

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Bu çalışma etik kurul izni gerektirmemektedir.

Yapıldı – iThenticate

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Değerlendirme: İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme

Kabul Tarihi: 08.03.2025

Yayın Tarihi: 20.04.2025

Etik Bildirim: ilahiyyatdergi@erdoğan.edu.tr

Dizinlenme Bilgisi

ULAKBİM
TRİZİN

ERIH PLUS
EUROPEAN REFERENCE LIST FOR THE
HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

EBSCO

DOAJ

Interpretation and Subjectivity in Tafsir, by Seyma Altay

(Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2022), 224 pages, 9786254281242

Halil İbrahim GÖRGÜN | <https://orcid.org/0000-0002-3146-5148>

Res. Asst. Dr. | Author | hgorgun@kastamonu.edu.tr

Kastamonu University | <https://ror.org/015scty35>

Tafsir | Kastamonu, Türkiye

Abstract

In the field of tafsir studies, meaning and interpretation are of great importance and are often associated with the concepts of tafsir and ta'wil in the classical period. In this work, Altay considers the hermeneutic method in the context of Al-Zamakhshari's Al-Kashshaf, focusing on the dimensions of meaning and interpretation. Altay, employing the hermeneutic method, wrote his book specifically focusing on Zemahşeri's commentary. In his work, he sought to answer the question "Why did the commentators express themselves in this way?" He aimed to uncover the fundamental structure of the era in which Zemahşeri lived. In this context, he evaluated the Kashshaf under two main headings: individual sociocultural context and scientific context. The author, asserting that the purpose of commentaries is to reveal the truth of revelation, examined language, knowledge, and the interpretations made based on them within the subjectivity of commentators. Thus, the fundamental thesis of the book is the necessity of reading the commentator and his work within its historical context. This study is noteworthy for its hermeneutic approach to evaluating the Kashshaf and could contribute as a methodological asset to future research in the history of Tafsir.

Keywords

Tafsir, Hermeneutics, al-Zamakhshari, Sociocultural context, Scientific context.

Citation

Görgün, Halil İbrahim. "Interpretation and Subjectivity in Tafsir, Seyma Altay (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2022), 224 pages, 9786254281242". *Rize Theology Journal* 28 (April 2025), 367-372.

<https://doi.org/10.32950/rid.1601147>

Publication Information

Type

Book Reviews

Peer-Review: Double anonymized - Two External

Process Information

Date of Submission: 13.12.2024

Date of Acceptance: 08.04.2025

Date of Publication: 20.04.2025

Ethical Statement

It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Ethics Committee Approval

Ethics committee approval is not required for this study.

Plagiarism Checks

Yes - iThenticate

Complaints: ilahiyatdergi@erdogan.edu.tr

Conflicts of Interest

The author(s) has no conflict of interest to declare.

Grant Support

The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Copyright & License

Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

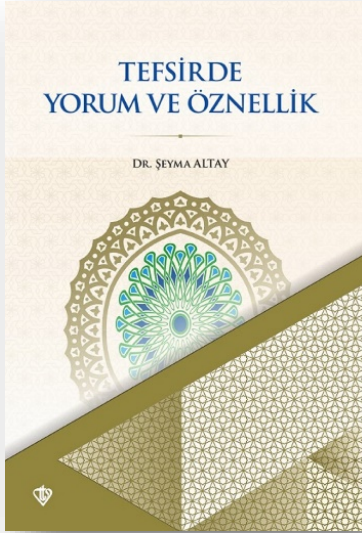

Abstracting and Indexes

Şeyma Altay, *Tefsirde Yorum ve Öznellik* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2022)

224 sayfa, ISBN:9786254281242

Tefsir ve te'vîl arasında ne tür benzerlik ve farkların olduğu sorusu, klasik dönemin yanı sıra modern dönemdeki metinlerde de tartışılan bir meseledir.¹ Modern kavramlar içerisinde “hermenötik” olarak nitelenen bu kavram çifti, açıklama ve yorumlama eylemlerini ifade etmek için kullanılmaktadır.² Klasik dönemde bu noktada en meşhur yaklaşımlardan birisini İmam Mâtürîdî’de (ö. 333/944) görmekteyiz. Mâtürîdî *Te’vîlât*’ın mukaddimesinde tefsiri sahâbenin açıklamalarına, te’vîli ise fukahâyâ ait olarak zikretmiştir.³ Ebû Hilâl el-Askerî (ö. 400/1009’dan sonra) ise tefsir ve te’vîl kavramları arasında çeşitli farkların bulunduğu altını çizmiştir. Cümlelerin müfred durumlarından haber vermeyi tefsir, kelâmın manasından söz etmeyi ise te’vîl olarak nitelemesi dikkate değerdir.⁴ Râgıb el-İsfahânî de (ö. 5/11 yüzyılın ilk çeyreği) tefsir ve te’vîl arasındaki anlam ilişkisine temas ederek kelimelerin kullanım benzerliğine işaret etmiştir.⁵ Bu çerçevede sunulan arka planın, Kur’ân yorumunda öznel ve nesnel olan unsurların belirlenmesine katkı sunması beklenmiştir.

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi’nde hazırlanan, “Keşşâf Tefsirinin Tarihsel Bağlamı: Hermenötik Bir Analiz” isimli doktora tezinin⁶ basılmış hali olan bu kitap, tefsir tarihinin en önemli eserlerinden biri olan Keşşâf’ı günümüzdeki çalışmalardan

farklı bir okumaya tabi tutmuştur.⁷ Yazar tez formatını üç bölüme ayırmıştır. İlk bölüm “Kur’ân Tefsiri ve Hermenötik” olurken, bu bölüm kitapta “Giriş” olarak yer bulmuştur (s. 3-35). Kitap hali iki bölüme ayrılırken, tezdeki birinci bölüm bazı değişikliklerle birlikte giriş olarak tasniflenmiştir. Tez ve kitap formatlarında ikinci bölüm ve üçüncü bölüme dair başlık isimlerinde herhangi bir değişiklik bulunmamaktadır. Giriş kısmında, hermenötik analizin tefsir bölümlerine uygulandığına dair bir alt başlık açılmış, tezde yer alan “bilginin yapısı” alt başlığı ise kaldırılmıştır (s. 31-35).⁸ Bu kısım, tefsiri, hermenötik tarih metodolojisi üzerinden yorumlaması açısından dikkat çekicidir. Yazar Zemahşerî’yi bir Kur’ân yorumcusu olarak tarihsel ve sosyal bağlamlar içerisinde dikkate almış, tefsirinden hareketle gizli veya aşikâr anlamlara ulaşmayı hedeflemiştir. Eş zamanlı ve art zamanlı bir okumayla tefsir metnini değerlendiren Altay, eş zamanlı kaynak taramasını müfessirin kişisel bilgileri ve dönemin tarihsel bilgi kaynakları olarak tablolastırmıştır (s. 32, Tablo 3). Art zamanlı taramada ise önceki tefsir literatürü, dinî literatür ve ilmi literatürü dikkate alarak gerçekleştirmiştir (s. 34, Tablo 4). Altay’ın yorum-yorumcu ilişkisi vurgulayarak yapmış olduğu bu tarz değerlendirmeler, eserin değer ve kıymetini artıran yönlerindendir.

Konuyu tefsir-te’vîl bağlamına uygun şekilde inceleyen Altay, yorum ve İslâmî gelenekte yorum şeklinde tartışmayı değerlendirmiştir. Kur’ân kaynağının ilâhî olması sebebiyle ontolojik alakanın imkansızlığına değinen yazar, bu yaklaşımıyla

¹ Tefsir kavramı için bkz. Muhsin Demirci, *Tefsir Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: İFAV, 2015), 283. Te’vîl kavramı için bkz. Demirci, *Tefsir Terimleri Sözlüğü*, 310-312. Müfessirlerin kavrama dair yorumları için bkz. Ahmet Küçük, *Nüzûl Döneminden Modern Döneme Te’vîl Kavramı* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2021).

² Kavrama dair geniş bilgi için bk. Richard E. Palmer. *Hermenötik*, çev. İbrahim Görener (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2015).

³ Mâtürîdî, *Te’vîlâtü Ehli’s-Sünne*, thk. Mecdî Bieslûm. (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2005), 1/349.

⁴ Ebû Hilâl el-Askerî, *el-Furûku’l-Lügaviyye*, thk. Muhammed İbrâhîm Selîm. (Kahire: Daru’l-İlm ve’s-Sekâfe, 1997), 58.

⁵ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredâtü Elfâz’i’l-Kur’ân*, thk. Safvân Adnân Dâvûdî (Dimeşk-Beyrut: Dâru’l-Kalem, 1992), 99-100. Tefsir kelimesi için bkz. Râgıb el-İsfahânî, *Müfredât*, 636.

⁶ Şeyma Altay, *Keşşâf Tefsirinin Tarihsel Bağlamı: Hermenötik Bir Analiz* (Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Doktora Tezi, 2020).

⁷ Yazar, doktora tezindeki fikirlerini makale çerçevesinde okuyucuyla buluşturmuştur. Bk. Şeyma Altay, “Tefsir Metinlerinin Hermenötik Analizi -El-Keşşâf Tefsiri Örneği-”. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 9/1 (Mart 2022), 12-38. <https://doi.org/10.51702/esoguifd.960587>.

⁸ Baskı hatasından olsa gerek “Genel Olarak Yorum” başlığının alt başlıklarından üçüncüsü olan “Yorumcu” kısmı, kitabın “İçindekiler” sayfasında gözükmemektedir.

Kur'ân'ın hermenötik okumasının yapılamayacağını belirtmiştir. O, Kur'ân'a dair yapılan yorumlarının yapısının hermenötik incelenmesi gerektiğini savunur. Bu sebeple Kur'ân ve onun üzerine yapılan açıklama ve yorumlama faaliyetinin farklılığını ön plan çıkarmıştır. Müfessiri Kur'ân yorumcusu olarak niteleyen yazar, insanın sosyolojik ve psikolojik yönlerinin yoruma etkilerini irdelemiştir (s. 26-30). Bu açıdan bir tefsir eseri incelenirken o, insanın yorumlamada bu etkilerden azade bir şekilde değerlendirilmemesi gerektiğini belirtir. Çalışmanın teorik zemininin çerçevesinin çizildiği ilk kısım, sonraki bölümlerin anlaşılması açısından kayda değerdir. Ayrıca yorum ve yorumcu özelinde yaptığı değerlendirmeler kıymete haizdir. Ancak hermenötik okumanın problemleri bulunduğunu ve tek bir sistemden bahsedilemeyeceğini de ifade etmeliyiz. Hermenötik analizin ve dini metinlerin anlaşılması noktasında gelişen sürecin farklı düşünce sistemlerinden bağımsız olmadığını söylemeliyiz.⁹ Nitekim ilgili eserde anlamın ve yorumcunun birbirinden ayrıştığı nokta tam olarak belirlenmemiştir.

Yazar, tefsirlerin tarihsel ve öznel yönler barındırması sebebiyle analiz esnasında hermenötik ve tarih metodolojisinden faydalanılması gerektiğini düşünür (s. 4-15). O, metinlerin derinlikli anlaşılması için satır arası okuma ve yakın okuma tekniklerine başvurarak *Keşşâf* tefsirini analiz etmiştir. Eş zamanlı ve art zamanlı taramalar yaparak bahsedilen tekniklerin uygulanabileceğini söyleyen Altay, müfessirlerin tefsirlerinde yorumla bağlantısının bu şekilde ortaya konulacağını ifade etmektedir. Bu iki kaynak tarama yönteminin birisi, müfessir ve çağının arka planını anlamak için yeterli veriyi sağlayacak olursa diğerine gerek olmayacaktır. Altay, müfessirlerin yorumlarının tarihsel arka planı eserde olmadığında, müfessirin uzmanlık alanını dikkate almak gerektiğini ifade etmektedir. Yazarın bu tarz bir kaynak okuma düşüncesi, bir başka ifadeyle hermenötik analizi, diğer tefsirlere de uygulanabilir teklifini barındırmaktadır.

Girişten sonra ilk bölümde insanın bireysel ve toplumsal yönlerinin kesin bir şekilde ayrılmasının zorluğuna işaret eden Altay, meselenin ağırlıklı görülen kısımlarını dikkate alarak bir tercihte bulunmuştur. Bu durum çalışmanın zorluğuyla birlikte aşılması gereken bir problem olarak gözükmektedir. Bu bağlamda Zemahşerî'nin bireysel yönleri; Hârizm'de yetişmesi, Mekke'de yazması, Arap diline yatkınlığı ve kişiliğinin etkisi şeklinde dört meselede aktarmıştır. Zemahşerî'nin Mutezili olmasının yorum faaliyetinde izlerini barındırdığını ifade eden yazar, din, siyaset ve ahlak gibi düşüncelerin yansımalarına işaret etmiştir. Cinsiyetler arasında erkek lehine bir yaklaşımı ön plana çıkardığını ifade eden Altay, Zemahşerî'nin Hucurât-14/13 ve Kıyâme-75/39 âyetlerine dair yorumlarını cinsiyetçi bir yorum olarak ifade etmiştir (s. 95). Ancak Zemahşerî için çağdaş bir problem olan "cinsiyetçi" kavramının kullanılması, doğru bir tanımlama değildir. Bu bölüm özelinde müfessirin öznel ve tarihsel yorumları barındırdığı düşüncesini örnekler üzerinden delillendirmiştir. Bu bölümde Zemahşerî'nin çevresine dahil edilebilecek kişi ve eserlere özellikle tarihî malumata daha fazla atıfta bulunulmalıydı.

Keşşâf'ın ilmî yönünü dikkate alarak incelediği ikinci kısım tefsirden bolca örnekler içermesi, müfessirin yorumlarını detaylı analizlerle aktarmış olması dikkat çekmektedir. Bu bölümde müfessirin çeşitli disiplinlerle irtibatını dikkate alarak Zemahşerî'nin bunları tefsir eserine yansıttığını belirtmiştir. Bu bağlamda Zemahşerî'nin bilgiye yaklaşımını dikkate alarak bilginin kaynaklarına dair görüşlerine yer vermiştir (s. 115-117). Akıl delili, Kur'ân delili, sünnet, icmâ, kıyas, içtihat gibi kavramlar üzerinden meseleyi izah etmiştir (s. 119-130). Tefsir ilminin çok yönlü olmasını da dikkate alarak tefsir ve Kur'ân ilimlerine dair yaklaşımları ortaya koymuştur (s. 148-169). Ayrıca kelam, tasavvuf, hadis ve fıkıh mezheplerine dair yansımaları örnekler üzerinden aktarmıştır. Ek olarak müfessirin beşerî ilimleri ve tabii ilimlere dair kanaatlerini de zikretmiş, akılla anlaşılan bir din anlayışının baskın olduğunun altını çizmiştir. Yazar, Zemahşerî'nin Dünyayı din merkezli bir anlayışla kavrama çabası olarak, tabiat konulu âyetleri Kur'ân merkezli yorumladığını ve maksatları öne çıkardığını tespit etmiştir (s. 199). Ancak bu kısımda Zemahşerî'nin tefsir tarihinde gerçekleştirdiği dönüşüm ve bir tefsir klasiği olması dikkatte alınmalıdır. Nitekim onun dilbilim merkezli yaklaşımı çağını aşmış, sonraki müfessirler üzerinde derin etkiler bırakmıştır.¹⁰

Yazara göre Zemahşerî'nin *Keşşâf*'ta izlediği anlama ve yorumlama yöntemi üç kategori olarak tespit edilmiştir: Aşikâr ettiği yöntem, gizli/kapalı yöntem ve tarihsel yöntem. İlk yöntemi büyük bir yekûn oluştururken gizli yönteminde; inanç sistemi ve Mutezili olmasının etkisi bulunmaktadır. Tespit edilen üçüncü yaklaşım olan tarihsel yöntem ise müfessirin çağının çocuğu olması olarak da ifade edilebilir (s. 205). Dolayısıyla müfessirin yorumlarında tarihsel-öznel etkiler görülmektedir. Öz olarak ifade edersek yazar açısından Zemahşerî, tefsirinde öznel ve tarihsel boyutlarıyla yorumlarda bulunmakta, bu durum çağının çocuğu olması bakımından doğal bir durumu ifade etmektedir. Ancak bizce, insanın sosyal ve tarihi süreçleri aşabilecek donanımda bir varlık olduğunun da altını çizmek gerekir.

Kitap başlığı ve içerik uyumunun sağlandığı bu çalışmanın, tefsir tarihinde müfessirlerin yorum metodlarını inceleyen çalışmalara katkı sunabileceğini düşünmekteyiz. Meselelerin izahında çeşitli tabloların kullanılması teorik ve zor olan metnin daha kolay

⁹ Tahsin Görgün, *Anlam ve Yorum Dinî Metinlerin Anlaşılması ve Yorumlanması* (İstanbul: Külliyyat Yayınları, 2016), 62.

¹⁰ Tefsir tarihinde bir dönemeç olması ve etki tarihi için bk. Mehmet Taha Boyalık, *el-Keşşâf Literatürü Zemahşerî'nin Tefsir Klasiğinin Etki Tarihi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları-İSAM Yayınları, 2019).

anlaşılmasına katkı sağlamaktadır. Ayrıca Zemahşerî'nin *Keşşâf* tefsirini modern çalışmalarda sıklıkla görülen filolojik ve mezhebî tefsir kategorisinin dışında farklı bir tasnifle değerlendirmesi açısından önem arz etmektedir. Altay, *Keşşâf*'ta yer alan meseleri Begâvî'nin (ö. 516/1122) *Meâlimü't-Tenzîl* ve Tabersî'nin (ö. 548/1154) *Mecme'u'l-Beyân* tefsirleri özelinde mukayese etmeye gayret ederek değerlendirmiştir. Yukarıda zikrettiğimiz gibi farklı tefsir eserlerine müracaat etse de özellikle Zemahşerî ile muasır müfessirlerin eserleriyle kitabın kaynaklarının çoğaltılmasının döneme dair daha kapsayıcı neticeler vereceğini belirtmeliyiz.

Özetle bu çalışma, tefsir tarihinin en önemli âlimlerinden olan Zemahşerî'yi yorum ve öznellik açısından analiz etmesi ve alana yeni bir bakış sunması açılarından oldukça değerlidir. Hermenötik analizin tefsir metinlerine uygulanışına dair bir örnek özelliği olan bu kitap, Zemahşerî'nin "Niçin böyle demiş?" sorusuna dair tatmin edici analizler barındırması açısından alana katkısının olduğunu düşünmekteyiz.

Kaynakça | References

- Altay, Şeyma. *Keşşâf Tefsirinin Tarihsel Bağlamı: Hermenötik Bir Analiz*. Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Doktora Tezi, 2020.
- Altay, Şeyma. *Tefsirde Yorum ve Öznellik-Zemahşerî'nin Keşşâf Tefsiri Özelinde-*. Ankara: TDV Yayınları, 2022.
- Altay, Şeyma. "Tefsir Metinlerinin Hermenötik Analizi -El-Keşşâf Tefsiri Örneği-". Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 9/1 (Mart 2022), 12-38. <https://doi.org/10.51702/esoguifd.960587>.
- Askerî, Ebû Hilâl. *el-Furûku'l-Lügaviyye*. thk. Muhammed İbrâhîm Selîm. Kahire: Daru'l-İlm ve's-Sekâfe, 1997.
- Boyalık, Mehmet Taha. *el-Keşşâf Literatürü Zemahşerî'nin Tefsir Klasığının Etki Tarihi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları-İSAM Yayınları, 2019.
- Demirci, Muhsin. *Tefsir Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: İFAV, 4. Basım, 2015.
- Görgün, Tahsin. *Anlam ve Yorum Dinî Metinlerin Anlaşılması ve Yorumlanması*. İstanbul: Külliyat Yayınları, 2016.
- Küçük, Ahmet. *Nüzûl Döneminden Modern Döneme Te'vîl Kavramı*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2021.
- Matürîdî, Ebû Mansûr. *Te'vîlâtü Ehli's-Sünne*, thk. Mecdî Bieslûm. 10 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005.
- Palmer, Richard E. *Hermenötik*, çev. İbrahim Görener. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2015.
- Râgıb el-İsfahânî. *Müfredâtü Elfâzi'l-Kur'ân*. ed. Safvân Adnân Dâvûdî. Dimeşk-Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1992.